

Dr. Stjepan Ćosić

DUBROVAČKA GRANICA I PODRUČJE KLEKA

Sa stajališta političke i diplomatske povijesti, dosadašnja je historiografija uglavnom rasvijetlila okolnosti vezane za nastanak osmanskih pograničnih područja Kleka i Sutorine, kojima je Dubrovačka Republika poslije mirovnih ugovora u Karlovcima (1699.) i Požarevcu (1718.) bila omeđena sve do svoje propasti 1808.¹ Brojna je literatura o širem političkom kontekstu tadašnjih ratova i o diplomatskom djelovanju Osmanlija, Mlečana, Dubrovčana, Austrijanaca i drugih sudionika u tim zbivanjima, a tiskani su i mirovni zaključci.²

¹ Šime Ljubić, "O pravu turskom na Klek", *Obzor*, 192, 24. kolovoza 1875., 1. Ljubić bez potkrjepe iznosi da su Dubrovčani prilikom razgraničenja podmitili Turke i tako formirali enklavu Klek po svojoj želji. Tu je svoju tvrdnju ponovio u opsežnoj studiji: Š. Ljubić, "O odnošajih među republikom Mletačkom i Dubrovačkom", *Rad JAZU*, 54, Zagreb, 1880., 110-132; Grga Novak, "Dubrovačka diplomacija na mirovnom kongresu u Požarevcu", *Šišićev zbornik*, Zagreb, 1929., 655-664; G. Novak, "Borba Dubrovnika za slobodu", *Rad JAZU*, 253, Zagreb, 1935., 1-164; Branko Sambrailo, "Izlaz Bosne na Jadran (Klek-Sutorina) (XVII i XVIII st.)", *Pomorski zbornik*, 4, Zadar, 1966., 403-418; Ivan Mustać, "Enklava Klek u svjetlu diplomatske aktivnosti Dubrovačke Republike", *Humski zbornik*, 1, Neum, 1995., 151-175.

² Uz radove citirane u prethodnoj bilješci za razumijevanje tijeka općih političkih događaja i diplomatskih pregovora u Srijemskim Karlovcima (1699.) i Požarevcu (1718.) i njihovih zaključaka, važne su sljedeće rasprave i tiskana vrela: Joseph von Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, 3, Zagreb, 1979., 5-129; Ešref Kovačević, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici prema odredbama Karlovačkog mira*, Sarajevo, 1973.; Milan Kruhek-Augustin Pavlović, "Granice Republike Hrvatske u svjetlu Karlovačkog (1699) i Požarevačkog (1718) mira", *Croatica Christiana Periodica*, 28, Zagreb, 1991., 105-137; Martens, *Recueil des Traités de Paix ecc.* Amsterdam, 1700.; Gabriel Bonnot abbé Mably, *Le droit public de l'Europe fondé sur les Traités*, Paris, 1746.; Vendramino Bianchi, *Istorica relazione della pace di Posaroviz*, Padova, 1719.

Ukratko: U sklopu borbe Svete lige protiv Turaka za Morejskog rata (1683./4.-1699.), početkom devedesetih godina, uskoci serdara Nonkovića iz donjega Poneretavlja, potpomognuti domaćim stanovništvom, za račun Mlečana osvojiše pojas osmanskog teritorija od Neretve do Herceg Novog. Tako se formalno neutralna Dubrovačka Republika našla u okruženju kršćanske, ali trajno neprijateljski raspoložene Mletačke Republike. Da bi se na vrijeme zaštitili, Dubrovčani su već 1684. tajno obnovili savez s carem Leopoldom I., reaktivirajući habsburško vrhovništvo nad Republikom na temelju ugarsko-hrvatske krune. Istodobno su diplomatskim metodama nastojali održati što bolje odnose s Portom i, štoviše, sniziti iznos tributa. Ipak, tijekom trajanja rata Dubrovačka je Republika bila pod čvrstom mletačkom blokadom i stalnim političkim pritiskom. U slučaju dugotrajnijeg okruženja Mlečani su računali na posvemašnji gospodarski i politički slom Dubrovnika, a u prilog su im išli i preliminarni mirovni dogovori prema kojima se razgraničenje s Osmanskim Carstvom trebalo obaviti prema načelu *uti possidetis*.

Unatoč teškim okolnostima Senat je diplomatskom akcijom u Beču, preko svoga pouzdanika u austrijskoj službi Marsiglija, i u Carigradu, preko agenta Barce, u posljednji trenutak uspio pridobiti Austriju i Tursku i uskladiti njihove interese protiv Venecije za vlastitu korist. Tako je 26. siječnja 1699. na pregovorima u Srijemskim Karlovcima Portin predstavnik Maurocordato uvjetovao potpisivanje mira s Mlečanima zahtjevom da granična sveza Osmanskoga Carstva i Dubrovačke Republike ostane neprekinuta. To je značilo da se Mlečani moraju povući iz svih osvojenih krajeva oko dubrovačke granice. Budući da nije podržan od ostalih pregovarača, a osmanskom se stavu priklonila i Austrija, mletački je predstavnik Carlo Ruzzini bio prisiljen pristati na taj uvjet. Člankom IX. Mirovnoga ugovora u Srijemskim Karlovcima utvrđeno je: "Teritorij i distrikte dubrovačke države nastavljat će se na teritorij i distrikte Visokog Carstva, odstranjajući svaku zapreku koja sprječava nastavak i općenje zemalja spomenutog gospodstva sa zemljama Carstva." U članku X., u kojem su određene načelne upute o razgraničenju, još je jednom naglašeno da će se ono izvršiti tako da ne bude prekinuta granična veza Dubrovnika i Osmanskog Carstva. Odredbe su bile načelno jasne, ali i neprecizne, jer njima nije bila utvrđena točna površina koju su Mlečani u dubrovačkoj okolici trebali napustiti. Tako nije definirana ni širina osmanskoga koridora koji je trebao razdvajati

dubrovački i mletački teritorij. Stoga se razgraničenje od tromeđe kod Knina odvijalo bez zastoja, ali se od Gabele otešlo i potrajalo sve do godine 1701., kada su i definitivno oblikovana uska osmanska ozemlja na području Kleka i Sutorine.

Slična se međunarodnopolitička situacija ponovila i tijekom idućeg mletačko-turskog rata koji je započeo 1714. Republika se opet našla u mletačkom okruženju, što je ugrozilo njezin gospodarski i politički opstanak. Prije početka mirovnih pregovora u Požarevcu Senat je poduzeo niz diplomatskih poteza kako bi obnovio prijašnje stanje. Za konačan uspjeh dubrovačkih pokušaja tijekom mirovnih pregovora u lipnju 1718. naročite je zasluge imao konzul u Carigradu Luko Chirico koji je, kao službeni tumač mirovnog medijatora Engleza Suttona, i sâm bio nazočan na Požarevačkom kongresu. On je izravno utjecao na pregovarački stav Osmanlija i Austrijanaca da se granice definirane Karlovačkim mirom trebaju obnoviti, na što su Mlečani i ovaj put morali pristati. Kao i prethodno, i ovo se razgraničenje u dubrovačkoj blizini odvijalo uz niz problema tako da je okončano tek 1721. godine.

Opisani slijed događaja temelji se na dosadašnjim povijesnim istraživanjima koja se uglavnom odnose na raščlambu dubrovačkih diplomatskih nastojanja u odnosu na tursku i mletačku politiku. Neriješeno je ostalo pitanje prvotne širine neumskoga koridora, budući da to nije utvrđeno mirovnim ugovorima. Do sada nije potanko i sa sigurnošću odgovoreno je li u tim zbivanjima došlo do promjene granice Dubrovačke Republike ili je osmanski koridor nastao samo mletačkim uzmicanjem. Nije se, također, vodilo računa o položaju prvotne dubrovačke granice na tome području, a nije dovoljno poznata ni uloga Republike u mletačko-turskom razgraničenju u oba navrata, 1699.-1701. i 1718.-1721.

Brojne činjenice i podatci iz povijesnih vrela, o kojima će biti riječi, potvrđuju pretpostavku da se nenaseljeno područje Gornjega Kleka, poluotoka Kleka pa i dio njemu suprotne obale današnjega Neuma, nalazilo u sastavu Dubrovačke Republike. To je područje Republika izgubila tijekom mletačko-turskih razgraničenja krajem 17. i početkom 18. stoljeća.

Prvotni dubrovački teritorij dobiven 1399. iz izvora je teško posve precizno odrediti. Svakako, on je predstavljao granicu punog dubrovačkog suvereniteta, s tim da su se dubrovačke aspiracije u

širem smislu odnosile na srednjovjekovnu župu Žabu pa se dubrovački suverenitet pokatkad širio i izvan prvotno stečenoga teritorija. Zbog svega toga se i dubrovački teritorijalni gubitak iz 1699., odnosno 1718., može utvrđivati posredno, jer u dostupnim arhivskim dokumentima o tome nema eksplicitne potvrde. Bilo da je riječ o ustupanju teritorija ili o turskoj uzurpaciji, to je za Dubrovčane bilo osjetljivo pitanje o kojem nema podataka u zapisnicima vijeća. S druge strane, treba istaknuti da je granična situacija na jugozapadu, prema području Sutorine (Gornja i Donja Vitaljina), znatno jasnija. Zahvaljujući konfiguraciji tla i preciznijim navodima u dubrovačkom zemljišniku, ali i zbog stanovništva različitih konfesija koje je ta granica dijelila, sa sigurnošću se može reći da se ona prilikom formiranja osmanske enklave u Sutorini nije mijenjala.³

Dubrovačka granica i Klek nakon stjecanja Primorja

Da bismo približno utvrdili dubrovačku granicu prema kasnijem osmanskom pojasu Kleka,⁴ potrebno je razmotriti podatke iz poveljâ kojima se Dubrovčanima potvrđuje posjed Primorja (Terre Nove). U prvoj ispravi bosanskoga kralja Ostoje iz 1399. Dubrovčanima se ustupa Primorje “u vjeki vjekom u plemenito do skončania svjeta”, a navode se sva primorska sela od Kurila (Petrovog Sela) na istoku do Točionika, Smokovljana, Ošljega i Topolog na sjeverozapadu s pripadajućim “mejami i pravinama i s vodami i s pašami i sa svim pravimi kotari tih zemal i seol rčenih”.⁵ Nešto je određenija granica koju u svojoj dopuni i potvrdi te darovnice u kolovozu 1399. navodi Radič Sanković: “...od Kurila deri prijeko Imotice do sela, koese

³ Josip Lučić-Stijepo Obad, *Konavoska Prevlaka*, Dubrovnik, 1994., 47-59.

⁴ Naziv Klek odnosi se na nekoliko toponima: to je prije svega poluotok Klek pred današnjim Neumom, dug oko 9 km i zaljev koji on čini s kopnom - zaljev Klek. Gornji Klek obuhvaća spoj poluotoka s kopnom, uvalu i naselje Jazina sve do Štedrice u Dubrovačkom primorju. Veći dio poluotoka i predio oko naselja na kraju poluotoka, pod brdom Opuće, naziva se Donji Klek, a sam rt Ponta Donjeg Kleka. Na kopnu nasuprot rta, u pješčanoj uvali, smješteno je naselje i luka Klek. To se naselje razvilo kao trgovište soli poslije pada Gabele, a zbog njegove strategijske važnosti Mlečani su u njemu podigli kulu. Pod nazivom Klek, ako to nije drugačije naglašeno, u ovom se radu misli prvenstveno na Gornji Klek i na poluotok kao prvotni dubrovački posjed.

⁵ Josip Lučić, “Stjecanje i borba za očuvanje Dubrovačkog primorja 1399.-1405.”, *Arhivski vjesnik*, XI-XII, Zagreb, 1968./69., 120.

imenuje Džići”.⁶ Dubrovački je posjed Primorja, poslije niza sukoba, konačno potvrdio i kralj Tvrtko II. godine 1405.

Dubrovnici su već 1399. izvršili i podjelu zemlje u Primorju, a podatci su upisani u katastik (Libro Rosso). Vanjske su međe uglavnom šturo opisane i iz njih se može odrediti tek približna granica, a ponegdje ni ona, jer su u katastiku (sličan je slučaj i s podjelom na Pelješcu 1333. i u Konavlima 1423. i 1428.) obradivi dijelovi zemlje opisivani znatno preciznije od onih nepogodnih za poljodjelstvo. Naime, najviše se vodilo računa o unutarnjim granicama kvalitetnijih decena i njihovih dijelova, dok su neplodni predjeli opisani posve usputno, npr. da sežu do mora, graniče s obližnjim brdom i sl. Točne međe vanjskih i unutarnjih granica na neplodnim područjima ipak su bile poznate seljacima koji su podatke o njihovim promjenama prenosili s koljena na koljeno. Osim toga, ondašnje su političke granice imale bitno drugačiji značaj od današnjih pa je vlasništvo nad neplodnim i pustim graničnim krajevima imalo ulogu samo u slučaju strategijske važnosti u ratnim sukobima.

Krajnji sjeverozapadni decen sela Imotice opisan je u katastiku ovako: *In nome de Dio damo al primo decen tutta ymotica con tutte le sue ragon. La qual confina da levante con thopola mediante tre + cavate in pietre stabile sotto Lucovac in li monti colaterali la qual ymotica va fine al mar della parte de austro. Et de parte de de tramontana confina con la giupa de giapsko mediante le + cavate in pietre stabile. Et de ponente confina con Dolxi mediante le + cavate in pietre vive.*⁷ Dakle, sjeverna granica bila je župa Žaba, a zapadna selo Duži.⁸ Iz nastavka, u kojem se opisuje dodatak (đonta) istog decena, može se uočiti još jedna vanjska granica: *La qual conta vada col suo dreto verso la tramontana fin alla villa over confine de*

⁶ J. Lučić, “Stjecanje i borba...”, 124.

⁷ Povijesni arhiv u Dubrovniku (dalje: PAD), Cathasthicum, sv. 4., Libro Rosso nunc “Matica” sed non recte dictus, f. 270-271. Ranije sastavljen tekst podjele decena u Primorju upisan je istom 1399. u poseban katastik za Primorje, Divisioni dei deceni di Terre nove 1399 adi 9 giugno. Taj je tekst objavio J. Lučić, “Stjecanje i borba...”, 158. Ovdje donosimo neznatno izmijenjen tekst (razlika je samo u pisanju nekih slova) koji je upisan nešto kasnije u opći katastik Libro Rosso.

⁸ Žaba (Žapsko), župa srednjovjekovne Humske zemlje, sezala je na područje kasnijeg Dubrovačkog primorja do mjesta Ošlje koje je nekoć bilo njezino značajno središte, a obuhvaćala je i područje Kleka. Tako se zapravo može reći da Dubrovčani nisu dobili samo Primorje već i dio Žapske župe.

mosevichi mediante le croci cavate in saxi et de austro vada fin in mar col suo dretto. Iz tih se podataka može zaključiti da je granicu na sjeveru zatvaralo područje sela Moševića (koje se kao granica u zemljišniku spominje više puta) i da se granična crta nastavljala do mora "u svom pravcu". Razvidna je dubrovačka granična crta od sela Moševića do Duži, ali je nejasan pravac preostale granične crte do mora, tj. mjesto gdje se granica završavala "in mar". Križeve, koji su kao granične oznake uklesavani u čvrste stijene, danas je teško identificirati, neki su uništeni, neki premješteni, a teško je odrediti i njihovu starost. U doba podjele Primorja Vranjevo je Selo, zapadno od Duži u zaleđu zaljeva Klek, pripadalo Vukoslavu Nikoliću od kojega su Dubrovčani također dobili potvrdu svojih posjeda, uz određenu cijenu.⁹ Stoga je moguće da su oni u sastavu Primorja, odnosno dijela Zažablja, dobili i neke dijelove Nikolićeva posjeda, vjerojatno upravo Gornji Klek. Unatoč nepreciznom opisu u zemljišniku autori, koji su se potanko bavili podjelom Primorja, ucrtavali su završetak sjeverozapadne granice Republike u uvali Pleštata, otprilike na mjestu gdje je i današnja hrvatska državna granica.¹⁰ Budući da nije napisana nijedna opsežnija studija o granicama dubrovačke države, u kojoj bi se utvrdile moguće promjene, svi suvremeni autori koji donose zemljovide Republike, bilo da se odnose na stanje prije nastanka osmanskoga koridora ili nakon toga, označavaju granicu na tome mjestu. Osim toga, danas se pouzdano ne zna za najstarije granične oznake i njihov položaj na crti Duži - Pleštata.

Može se zaključiti da podatci izneseni u zemljišniku, u kontekstu kasnijih događaja, dopuštaju tumačenje da se dubrovački teritorij na području Stonskoga primorja protezao dalje od uvale Pleštata, konkretno, da je obuhvaćao područje Gornjeg Kleka i poluotok Klek. Potrebno je spomenuti da na uzmorskom području od uvale Pleštata, koju u povijesnim zemljovidima označuju kao krajnju dubrovačku točku, do zaljeva Klek, nema nikakvih prirodnih prepreka ni naseljenih mjesta pogodnih za razgraničenje pa se upravo zaljev Klek nameće kao prirodna točka razgraničenja. Osim toga, i granica

⁹ J. Lučić, "Stjecanje i borba...", 121.

¹⁰ Ana Kaznačić-Hrdalo, "Dioba i ubikacija dijelova slanskog primorja u doba pripojenja Dubrovniku godine 1399.", *Analiz Zavoda za povijesne znanosti I.C. JAZU u Dubrovniku*, XVII, Dubrovnik, 1979., 18.

prema Moševićima u zemljišniku je opisana sjevernije nego što je ucrtana na kasnijim zemljovidima Republike. Poznato je da je tijekom sukoba i osporavanja dubrovačkog posjeda Primorja od bosanskih velikaša, odmah nakon njegova stjecanja, dolazilo do poremećaja granične crte. U kasnijem su razdoblju, uzduž čitave dubrovačke granice, a poglavito u sjevernim dijelovima Primorja i Konavala, bila česta teritorijalna presizanja od Osmanlija i njihovih podanika, uglavnom Vlaha. U tim se slučajevima radilo o prisvajanju relativno vrijednih terena, pašnjaka i njiva (i više kilometara unutar granice) pa je Republika redovito intervenirala kod osmanskih vlasti kako bi zaštitila interese svoje vlastele i kmetova i to joj je polazilo za rukom.¹¹ U području Gornjeg Kleka i Zaštedarja nisu zabilježeni takvi slučajevi, vjerojatno zbog neznatne obradive površine.

Čitavo je područje prema Neretvi za Republiku već od 14. stoljeća imalo posebno značenje pa je to uvjetovalo i specifičan politički odnos prema granici koja, osobito tijekom 15. stoljeća, nije imala funkciju razdvajanja, pa se i njezinoj državnoj ulozi i točnom položaju nije pridavala velika važnost. Tada je, naime, iz Stona preko Neuma i Slivna vodio put do trgovišta Neretva (Gabela) pa su Dubrovčani, zahvaljujući slabljenju bosanskih vladara, proširili svoje upravne ingerencije na čitavo područje od Primorja do Neretve. Takvo se stanje moglo održati zbog nepostojanja prirodne granice, škrтости tla i slabe naseljenosti, ali i zbog vjerski i etnički kompaktnog stanovništva na tome području. U pismu Petru Pavloviću, jednom od bosanskih feudalnih moćnika, Senat 1416. piše o Slivnu kao “međašu našem”, očito smatrajući čitav neumski kraj svojim teritorijem.¹² Dubrovačka se vlast ipak nije zadugo učvrstila jer ti slabo nastanjeni predjeli nisu ušli u teritorijalnu podjelu i na njima nije provedena feudalizacija dubrovačkog tipa. Ipak, o trajnoj dubrovačkoj zainteresiranosti za područje Neretve i o utjecaju Dubrovnika na tome prostoru govore i događaji iz 1471./2. Tada su se Dubrovčani

¹¹ Niz slučajeva otimanja dubrovačkoga teritorija navodi: Vesna Miović-Perić, *Na razmeđu, osmansko-dubrovačka granica (1667.-1808.)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1997., 78-95.

¹² O području Neuma u to doba, kao i o dubrovačkoj politici na prostoru do Neretve s navodima starije literature, vidi: Ivica Puljić, “Neum povijesna domovina Hrvata”, *Humski zbornik*, 1, Neum, 1995., 49-52; Marijan Sivrić, “Srednjovjekovna humska župa Luka”, *Povijest hrvatskog Počitelja*, Čapljina-Zagreb, 1996., 177-184.

utvrdili na Posrednici, širem području delte Neretve, pri čemu su došli u sukob s bosanskim hercegom Vlatkom, ali su Turci presudili u dubrovačku korist.¹³ Zbog komplicirane vanjskopolitičke situacije Dubrovčani su se ubrzo povukli, a učvršćenjem turske vlasti tijekom 16. stoljeća prekinute su teritorijalne aspiracije Republike na širem prostoru Zažablja i Poneretavlja. Ipak, granični je status uzmorskog područja Kleka i dalje ostao otvoren. Poslije turskog osvajanja Gabele Dubrovčani su od Turaka dobili monopol trgovine soli u luci Klek, čiji je značaj slabio ili jačao, ovisno o gospodarskim okolnostima. Tijekom čitavoga idućeg stoljeća pod Turcima šire je područje Stonskog primorja, zajedno s Klekom, postalo poprištem uskočkih upada i tursko-mletačkih sukoba u kojima je najviše stradavalo domaće stanovništvo u zaleđu Kleka. Budući da je zaljev Klek često služio kao sidrište za uskočke brodove, Dubrovčani u zaljevu nisu mogli razviti nikakvu djelatnost i on im je postajao sve manje zanimljiv.¹⁴

Stari zemljovidi ne mogu nam biti od velike pomoći u rasvjetljavanju problema dubrovačke granice u Kleku, ali su neke kartografske činjenice ipak indikativne. Za razliku od suvremenih povijesnih karata, stariji zemljovidi pružaju sliku koja potkrepljuje pretpostavku da se granica na području Kleka mijenjala, odnosno da je koridor koji su napustili Mlečani poslije Karlovačkog mira proširen s dubrovačke strane. No, na te se podatke ne možemo u potpunosti osloniti.¹⁵

¹³ Dubrovčani su se poslije pada Počitelja 1471. našli u teškoj situaciji, budući da su pomagali svoga suverena ugarsko-hrvatskog kralja, istodobno pazeći da ne izazovu gnjev i napad Turaka. Slabljenjem bosanskih velikaša željeli su reaktivirati svoje staro pravo na teritorij do Neretve, posebno na Posrednicu koja se kao dubrovački posjed odvojeno spominje u ispravi iz 1333. Tim im je dokumentom Dušan Silni zajamčio područje od Orašca do Neretve, ali su zbog otpora bosanskih velikaša pravo ostvarili samo na Pelješcu. U sporu s hercegom Vlatkom 1471. oni su pred Turcima predočili tu povelju već tada staru 140 godina, pa je Hamza-beg presudio u njihovu korist. Vidi: Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I, Zagreb, 1980., 234.

¹⁴ O brojnim napadima uskoka koji su plijenili hercegovačke krajeve pod osmanlijama, najčešće preko dubrovačkoga teritorija, vidi: Bogumil Hrabak, "Napadi senjskih uskoka na Zažablje, Popovo i Trebinje (1535.-1617.)", *Tribunia*, 7, Trebinje, 1983., 101-129.

¹⁵ Granice na zemljovidima dubrovačkoga područja 17. stoljeća uglavnom su neprecizne zbog tadašnjeg načina izradbe karata koje su uglavnom precrtavane prema ranijim predlošcima. Novi zemljopisni i politički podatci na tadašnjim zemljovidima sporo su unošeni, a na nekim kartama poput poznate Coronellijeve iz 1687./8. granica Republike nije ni ucrtana. Relativno malen poluotok Klek nije na tim kartama upisan

Među zemljovidima izrađenim u 18. stoljeću, poslije nastanka granice kod Kleka, uočavamo činjenicu da mletački i talijanski kartografi poput P. Santinija (1780.), G.A. Grandisa (1781.), Melchiorija i Zavorea (1787.) i C.M. Cassinija (1792.) jasno smještaju poluotok Klek unutar dubrovačkih granica dok dubrovački kartograf Miho Pešić, koji je kao Chiricov kapelan boravio na Kongresu u Požarevcu 1718., na svojoj karti Republike iz 1746. iz njezinoga sastava izuzima Klek.¹⁶

Dakle, kada je riječ o dubrovačkom zapadnom uzmorskom teritoriju prije kraja 16. stoljeća, pa i u vrijeme pod Osmanlijama, važno je razlučiti dubrovačke teritorijalne aspiracije i povremeni suverenitet na širem području do Neretve od stvarnih i utvrđenih granica iz 1399. Imajući i to u vidu, možemo s velikom sigurnošću pretpostaviti da se dubrovački teritorij protezao uvalom Kleka, s tim da je Gornji Klek i formalno bio u okvirima starih dubrovačkih granica (*nostre antiche granizze*). Nedefinirano i promjenljivo stanje uzmorske granice na širem području Kleka održalo se, s jedne strane, zbog konfiguracije, škrтости tla i slabe naseljenosti a, s druge, zbog trgovačkog pravca i dubrovačkih težnji za proširenjem prema Neretvi. Važan je čimbenik prohodnosti granice bila ista vjeroispovijest i etnička pripadnost okolnoga stanovništva s obje strane. Međutim, nakon mletačkih osvajanja i događaja u Morejskom ratu kod Dubrovčana je prevladao oprez, pa je granica definirana u skladu s teškim okolnostima u kojima se našla Republika.

imenom pa možemo samo pretpostavljati da je to prvi veći poluotok zapadno od Pelješca. U tom slučaju on je ucrtan unutar dubrovačkih granica na kartama Francuza J.B. Nolina iz 1690. i N. Sansona iz 1664. i 1693. (PAD, Zbirka zemljovida) Usp. Mirko Marković, *Descriptio Croatiae, hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb, 1993., 120, 132-133, 140-141.

¹⁶ Usp. M. Marković, *Descriptio Croatiae...*, 240-241, 270-271. Pešićev se zemljovid nalazi u čitaonici Povijesnoga arhiva u Dubrovniku. Izuzetak predstavlja rukom izrađen zemljovid s hrvatskim toponimima na kojem je prikazana dubrovačka država poslije Požarevačkog mira 1718., a na njoj je poluotok Klek jasno ucrtan kao dubrovački teritorij. Ta se karta čuva u Pomorskom muzeju u Dubrovniku, a objavljena je kao prilog članku: Josip Luetić, "Hercegovci - kvalificirani pomorci zaposleni na jedrenjacima Dubrovačke Republike u 18. i 19. stoljeću", *Tribunia*, 1, Trebinje, 1975., 181-195.

Dubrovačka granica prema Kleku poslije mirovnih ugovora u Karlovcima i Požarevcu

Iznesene činjenice o dubrovačkoj granici i Kleku nalažu da se usredotočimo na zbivanja u vrijeme zamršenih diplomatskih aktivnosti tijekom Karlovačkog i Požarevačkog mira, i osobito na postupke razgraničenja nakon tih sporazuma. Tada je utvrđena širina koridora, što je imalo dalekosežne posljedice, jer su upravo zbog nedovoljne udaljenosti od Mlečana Dubrovčani izgubili Gornji Klek u korist Osmanlija. Iako se u literaturi često ističe uspješnost dubrovačke diplomacije u tom razdoblju, treba naglasiti da su granicu ipak utvrđivali glavni protagonisti sukoba: Mlečani i Turci, čijim su se potezima Dubrovčani, kao i lokalno stanovništvo neumskog kraja, trebali prilagođavati.

Osnovni problem utvrđivanja granice u dubrovačkoj blizini bio je u tome što je Republika, kao litoralna država, na području zaljeva Klek i Sutorine, morala biti odvojena od mletačkih posjeda u Dalmaciji i Boki osmanskim pojasima zemlje koji su sezali do mora, a njihova površina nije bila definirana mirovnim ugovorom, već su se ključni događaji oko razgraničenja odvijali na terenu. Tijekom obaju razgraničenja Senat je morao uložiti dodatne političke napore i aktivirati diplomatsku mrežu od Beča i Carigrada do Travnika, Trebinja i Drača. Da bi se mirovne odredbe provele u skladu s dubrovačkim željama, bilo je posebno važno utjecati na lokalne osmanske dužnosnike. Ti su diplomatski postupci bili delikatni jer Dubrovačka Republika nije bila izravan subjekt u prethodnim ratovima i pregovorima pa se njezin utjecaj odvijao posredno i teško ga je u potpunosti rasvijetliti.

Iz pisma svoga agenta u Beču Palazzuola 14. III. 1699. Senat je saznao da bi se Mlečani trebali povući do crte od dva sata hoda istočno od Neretve.¹⁷ Istom su 29. svibnja Dubrovčani uputili u Carigrad svoga poklisara Vladislava II. Bucchiju sa zadaćom da na Porti ishodi što brže otvaranje dubrovačke skele i graničnih prijelaza te smanjenje tributa zbog ratnih šteta.¹⁸ Međutim, veliki vezir je

¹⁷ PAD, Isprave i akti 17. stoljeća, sv. 18.

¹⁸ PAD, Litterae et commissiones Levantis (dalje: Litt. et comm.), sv. 66., f. 70-73.

odbijao primiti Bucchiju pa je on usmjerio svoju akciju na glavnog tumača Porte Maurocordata. Povjerenstva za razgraničenje sastala su se tek u listopadu 1699., a dogovori na terenu tekli su sporo. Jedan dio turske delegacije zaputio se već u kolovozu 1699. u Dubrovnik radi naplate dijela troškova razgraničenja koje je trebala snositi Republika. U toj su skupini bili uglavnom age i turski dužnosnici iz dubrovačkog zaleđa, koji su predstavljali jaku protumletačku struju, jer bi u slučaju nepovoljnog razgraničenja ostali bez svojih posjeda. Stoga su se njihovi politički interesi poklapali s dubrovačkim, a Senat je bio u kontaktu i s predvodnikom te struje, hercegovačkim sandžakom Redžep-pašom Sečićem, koji je Dubrovčanima bio posebno sklon.¹⁹ Sama činjenica da su i Dubrovčani participirali u troškovima razgraničenja mogla bi značiti da je došlo i do korekcije njihove granice s Turcima. Naime, tijekom osvajanja Hercegovine Mlečani su na nekim mjestima prodrli na dubrovački teritorij. Stoga je turskom komesaru za razgraničenje Osman-agi Senat 21. XI. uputio Lovru Sorga, čiji je zadatak bio da prati tijek razgraničenja i pazi da se ono odvija u skladu s interesima Republike. Iz uputa Bucchiji i Sorgu vidi se da se on trebao sastati s Osman-agom u Gracu (hercegovačkom), gdje je njemu i njegovoj pratnji trebao predati i bogate darove, a trebao je posjetiti i mletačkog komesara Giovannija Grimanija. Od Sorga i Bucchije Senat je zahtijevao da urade sve kako bi u osmanski koridor ušle kule Smrdan i Klek, zajedno s lukom na ulazu u zaljev. U uputama Sorgu također se doznaje da su neki dijelovi dubrovačkoga teritorija oko Čepikuća i Imotice uzurpirani pa mu se nalaže da se obnove stare granice (*nostri confini e l'antiche granizze*).²⁰ Vjerojatno je riječ o staroj granici prema selu Moševićima koja je, prema podacima iz zemljišnika, trebala biti nešto udaljenija od kasnije dubrovačke granice između Imotice i Moševića. U pismu Bucchiji 20. XI. 1699. očituje se

¹⁹ O dočeku te delegacije u Dubrovniku, vidi: Hamdija Hajdarhodžić, "Dubrovačke i mletačke pripreme pred razgraničenje 1699. godine", *Analiz Gazi Husrev-begove biblioteke*, XI-XII, Sarajevo, 1985., 312-321.

²⁰ Litt. et comm., sv. 66., f. 77^r, 78. S istim ciljem Dubrovčani se obraćaju caru Leopoldu 2. V. 1699. (Š. Ljubić, *Odnosaji...*, 124, 125.) i svome pouzdaniku u Beču Pallazuolu f. 2-4, španjolskom predstavniku u Beču biskupu od Solsone koji je po uputama Senata trebao utjecati na cara Leopolda da se granice s Mlečanima odrede prema mirovnim odredbama (Litt. et comm., sv. 66., f. 2-4, 36-37).

nezadovoljstvo Senata rješenjem da Slivno i tvrđava Smrdan ostanu pod Mlečanima, a da Turci dobiju samo uvalu Klek (*valle di Klek*, poluotok se ne spominje) s pojasom pustog zemljišta uz dubrovačku granicu. U tom slučaju, zaključuju senatori, udaljenost Mlečana od dubrovačke granice bila bi manja od 4 milje, što bi značilo da oni i dalje ostaju izloženi mletačkoj sili i samovolji.²¹ U pismu Bucchiji 15. V. 1700. Senat je čak priložio i kartu svojih granica, s prijedlogom rješenja za razgraničenje, ali ona nažalost nije sačuvana. Bucchijino djelovanje na Porti trebao je potpomoći i Luka Barca preko Dubrovčanima naklonjenog stonskog emina Mahmut-age, a važne zadaće dobivali su i diplomatski predstavnici u Beču i Veneciji, Palazzuolo i Cremona.²²

Istodobno je diplomatsko djelovanje u svezi s razgraničenjem prošireno i na terenu. Već u ožujku 1700. Dubrovčani su bosanskom paši u Travnik uputili Ivana Gozzu koji je krajem godine nastavio svoju akciju kod komesara za razgraničenje Osman-age u Trebinju, jer je on od paše dobio velike ovlasti "da osieče kako mu drago". Govoreći u pismu Gozzi o razgraničenju (*divisione dei terreni, attaccati ai nostri confini...*) Senat ponovo na neprecizan način opisuje dubrovačku granicu koja počinje "na maloj udaljenosti od Gabele i završava rtom ispred Herceg-Novog" (zacijelo rt Kobilica) želeći vjerojatno da se tako i buduće mletačke granice povuku još dalje od tih nepreciznih točaka.²³

Međutim, razgraničenje je teklo protivno dubrovačkim nastojanjima. Mlečanima je pripala tvrđava i luka Klek, a time i čitavo područje Slivna u zaleđu, a Turci su se trebali zadovoljiti dijelom do dubrovačke granice. Iako je provedeno detaljno razgraničenje Mlečana i Turaka i o tome 21. siječnja 1701. napravljen zapisnik, iz njega se ne može razabrati kolika je bila točna širina pojasa. Značajno je napomenuti da je već prema tom razgraničenju naznačen, u određenom smislu, poseban status priobalja pod osmanskim suverenitetom. Posljednja 24. granična oznaka od brda Polica prema moru završavala

²¹ Litt. et comm., sv. 66., f. 74-77.

²² Litt. et comm., sv. 66., f. 93-95, 109, 110. Litt. et comm. Pon. sv. 45., f. 37, 38, 56. Zemljovid s imenima mjesta i ucrtanom granicom bio je izrađen posebno za tu priliku, što se vidi i iz odluke Senata: Consilium Rogatorum, sv. 136., f. 218'.

²³ Litt. et comm., sv. 66., f. 128.

je u uvali Surdup mali nasuprot rta poluotoka Klek.²⁴ S obzirom na smisao enklave osmanski se suverenitet protezao samo do morske obale te je granica bila precizirana novim mletačko-turskim ugovorom, 15. IV. 1701., kojim je predviđeno da se granična crta završi na samom vrhu poluotoka Kleka, kako bi se naglasilo načelo zatvorenog mora (*mare clausum*).²⁵ Koridor je kao zona razdvajanja bio uzak i sa stajališta dubrovačke politike, takva je situacija bila i dalje riskantna.

Događaji tijekom rata (1714.-1718.) upućuju na to da je Republika tijekom mletačko-turskog razgraničenja izgubila Gornji Klek koji su zauzele Osmanlije. Najvjerojatnije je do toga definitivno došlo poslije Požarevačkog mira 1718. Tada su mletački uskoci ponovno zauzeli čitavo područje uz dubrovačku granicu. Na pregovorima u Požarevcu 1718. Republika je ishodila jednake granice kao i poslije Karlovačkoga mira, no razgraničenje je teklo usporeno. Dubrovčani su iz prošloga iskustva uvidjeli da je djelotvornije utjecati na lokalne turske dužnosnike pa su ponovili taj diplomatski obrazac. Turskom je komesaru za granice Mehmed-efendiji u studenom poslan Vladislav Sorgo, a potom i Mato Ghetaldi, s poklonima i zadaćom da se obnove granice označene 1701. i što prije otvori najvažniji granični prijelaz na Carini. Početkom 1719. upućeni su i poklisari hercegovačkom sandžaku i bosanskom paši te poklisari harača u Carigrad.²⁶ Venecijanac Vendramino Bianchi u svom izvješću o Požarevačkom miru navodi da je širina enklave Klek iznosila svega pola sata hoda, a to potvrđuju i zemljovid. Mlečani su se pak povlačili sporo i nema sumnje da su i u ovom sukobu doprli do dubrovačkih granica, a negdje i preko njih. To se ovoga puta dogodilo na području Gornjega Kleka, gdje su u blizini Jazine sagradili malu stražarsku utvrdu, danas poznatu kao Senjska kula. Logično je pretpostaviti da se kula nalazila na samoj granici ili čak na dubrovačkome teritoriju. U zapisniku razgraničenja koje su provodili povjerenici Mocenigo i hadži-Mehmed navodi se da je došlo do spora upravo oko te utvrde za koju se kaže da je dijelila mletački posjed od dubrovačkoga.

²⁴ Ešef Kovačević, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira*, Sarajevo, 1973., 148-151.

²⁵ Heinrich Kretschmayr, *Geschichte von Venedig*, III, Stuttgart, 1934., 353, 354.

²⁶ Litt. et comm., sv. 70., f. 153, 164, 183-186, 191.

Mlečani su uporno željeli zadržati utvrdu jer se ona i nije nalazila unutar prethodno formiranog koridora, već na dubrovačkome teritoriju. Najposlije su pod pritiskom turskog komesara popustili pa je utvrda predana Turcima.²⁷ Turci su inzistirali na proširenju, jer je prije utvrđeni koridor bio uzak, u njega nije ulazio poluotok Klek, pa nije mogao funkcionirati kao zona razdvajanja i bilo ga je teško braniti. Tako su Turci zapravo zauzeli područje Gornjega Kleka i sam poluotok, čime je prvotni koridor proširen za oko 4,5 km, a u njega je uključen i čitav poluotok. Zbog trenutačnih političkih okolnosti Dubrovčani se nisu željeli zamjerati Osmanlijama, oni su Republici pružili potporu tijekom pregovora i za nju su bili poželjniji susjedi od Mlečana, no njihovo je proširenje graničnog pojasa ipak predstavljalo uzurpaciju na koju Dubrovčani, zbog delikatne situacije, nisu odgovorili. Iako je proširenje koridora Dubrovčanima u političkom smislu odgovaralo, oni su ipak računali na veći ustupak Mlečana, a ne na gubitak vlastitog teritorija. Poznavajući strogost dubrovačkog shvaćanja unutarnjeg suvereniteta, nije čudno da je ta uzurpacija mogla dobiti značenje presedana, pa je ostala nezabilježena u dokumentima i gotovo istisnuta iz kolektivnog pamćenja. Težnja da se što prije zaboravi neugodna epizoda s gubljenjem teritorija objašnjava i različito ucrtavanje pripadnosti Kleka na dubrovačkim i mletačkim zemljovidima.

Treba naglasiti da je neumsko područje, pogotovo njegov primorski dio, i tada i kasnije bio u vlasništvu dubrovačkih podanika.²⁸ Već su tijekom mletačkih osvajanja osamdesetih godina, u nekoliko navrata generalni providuri Dalmacije dodijelili osvojena područja oko dubrovačke granice Nikoli Nonkoviću odnosno njegovim nasljednicima. Tako je providur Molin 1689. darovao Nikoli Nonkoviću posjed Duži koji je dotad pripadao Mehmed-begu Ljuboviću. Kasnijim se darovnicama Nonkovićima potvrđuje luka Klek, Slivno i još neki

²⁷ Povijesni arhiv u Zadru, *Miscellanea*, svež. 25., l. 237-245. Poslije provedenoga razgraničenja pojavila se sumnja o njegovoj ispravnosti i na tursko-mletačkoj granici prema Neretvi i Slivnu. U usmenoj tradiciji i literaturi poznata je priča o mletačkom inženjeru Zauroviću koji je, podmičen od Turaka, proveo razgraničenje u njihovu korist. Poslije otkrivene izdaje Zauroviću je u Veneciji slijedila okrutna kazna. Zlato koje je dobio od Turaka rastaljeno je i izliveno mu u grlo. Vidi: Giovanni Cattalinich, *Storia della Dalmazia*, tomo III, Zadar, 1835., 171.

²⁸ I. Puljić, *Neum, povijesna domovina Hrvata*, 77, bilj. 300.

krajevi, ali ne i Gornji Klek s poluotokom, po čemu također možemo pretpostaviti da je to područje bilo unutar dubrovačkih granica. Poslije nastanka osmanskog pojasa, najvjerojatnije u prvom desetljeću 18. stoljeća, Neum je kupio Paško Buconjić iz Stupe, obližnjeg sela u Dubrovačkom primorju, a ogranci toga roda i danas su vlasnici većega dijela neumskog kraja.²⁹

Vrh poluotoka i luku Klek Mlečani su ustupili obitelji Nonković, a na moru su provodili veoma čvrst režim blokade tako da se zaljev doista smatrao *mare mortuum*, gdje nisu smjeli ulaziti brodovi bez odobrenja. To je rješenje odgovaralo i Dubrovačkoj Republici. Naime, intencija je mirovnih zaključaka u Karlovcima i Požarevcu bila da granica Dubrovačke Republike i Osmanskoga Carstva ostane neprekinuta, a ne da se Osmanlijama omogući izlaz na more, kako se to često pogrešno navodi.

Rezultati istraživanja austrijskog Povjerenstva iz 1856./7. godine

Za svoje uprave u Dalmaciji, Boki i Dubrovniku Francuzi su u potpunosti ignorirali postojanje osmanske granice kod Kleka, tako da su tijekom 1811., bez osvrtnja na turske vlasti izgradili dionicu Napoleonove ceste od Vukova klanca do Slanoga, preko neumskoga područja.³⁰ Međutim, kao predmet diplomatskih pregovora pitanje Kleka je aktualizirano početkom druge austrijske uprave. Tada je čitav problem dobio i međunarodnu dimenziju. Rascjepkanost pokrajine Dalmacije i turska vlast na području Kleka i Sutorine trajno su zabrinjavali Austriju, kako zbog nemogućnosti carinske i zdravstvene kontrole tako i zbog eventualnog utjecaja drugih sila, osobito Francuske, na tome području. Zbog toga je Austrija nastavila mletačku praksu stroge kontrole i pomorske blokade enklava pokušavajući istodobno diplomatskim načinom stvoriti uvjete za

²⁹ Ogranci Buconjića iz Stupe su Kristići, Bačići, Batinovići i Škobe, donedavno jedini neumski rodovi. Vidi: Nenad Vekarić, "Porijeklo dubrovačkog biskupa Mata Vodopića (rodovi Vodopić i Buconić iz Stupe)", *Dubrovnik*, 4, Dubrovnik, 1996.

³⁰ Na zemljovidu iz 1811., koji je izradio glavni francuski inženjer za ceste Blanchard, poluotok Klek ucrtan je u okviru dubrovačkoga područja, tj. područja bivše Republike.

otkup ili zamjenu teritorija. U nekoliko su navrata ti pokušaji bili posebno intenzivni. Već od 1815. do 1820. vodila je Austrija prvu kampanju za otkup enklava.³¹ Pregovori su se oduljili, a zbog niza problema, u koje je početkom dvadesetih godina zapalo Osmansko Carstvo, bili su nakratko obustavljeni. Osim što je Austriju mučio problem prekida teritorijalnoga kontinuiteta, ona je nastojala pod svaku cijenu sačuvati utjecaj nad područjem BiH pa je od 1829. ponovno pokrenula pitanje otkupa na najvišoj diplomatskoj razini.³² Zbog svoje potpore Turskoj Metternich se nadao popuštanju u pitanju Kleka. Akcija oko procjene enklava povjerena je 1832. inženjerijskom časniku Bernardu Kabogi koji je kao dubrovački plemić dobro poznao te krajeve. Poslije opsežnog terenskog istraživanja i konzultacija Kaboga je u svom izvješću predložio i otkupnu cijenu za Klek od 5.000 dukata. Na osnovi toga austrijski je internuncij u Carigradu Otenfels ponudio ukupnu sumu od 17.400 dukata za oba područja. Poslije dugih pregovora i neuspjelih pokušaja da se stvar ubrza mitom i izravnim susretima s lokalnim turskim moćnicima, Porta je izbjegla prodaju ostavljajući stanovitu mogućnost da se to učini kasnije. Očito je da su Turci imali dublje političke razloge za odbijanje austrijskih zahtjeva. Osim toga kupnja enklava ponuđena je u krajnje nepovoljnom trenutku, kada je Turska zbog gubitka Grčke i pobune u Egiptu proživljavala veliku unutarnju krizu, pa bi svaki daljnji ustupak izazvao žestok otpor konzervativnih političkih krugova i njihovo suprotstavljanje Austriji.³³

Turci nisu imali razumijevanja ni 1836., kada su Austrijanci zatražili dopuštenje za popravak ceste preko Kleka. Dozvolu za djelomičan popravak dobili su 1838., da bi potpuna rekonstrukcija bila dopuštena tek 1848./9., ali nije u potpunosti obavljena. Enklave su slabile i vojnostrategijsku poziciju Austrije tako da je to pitanje dobivalo sve veću političku važnost. Zbog stalnih pograničnih sukoba na hercegovačko-crnogorskoj granici prijetila je opasnost da Crnogorci

³¹ Opširno o tijeku diplomatskih pregovora i statusa enklava do austrijskog zauzeća BiH, vidi: Galib Šljivo, *Klek i Sutorina u međunarodnim odnosima 1815-1878.*, Beograd, 1977.

³² Politički i gospodarski interes za BiH pokazale su tada i druge europske sile. Važno je istaknuti da je s austrijske strane pregovore oko otkupa enklava najviše poticala dalmatinska Vlada, ali su svi naputci dolazili izravno iz Beča.

³³ G. Šljivo, *Klek i Sutorina...*, 37-49.

ugroze obje enklave, pa je u tom razdoblju Austrija bila prisiljena pojačati granične postrojbe u Boki i na dubrovačkom području.³⁴ Osim toga Austrija je nastojala održati što čvršću blokadu odbijajući svaku tursku zamolbu za korištenje obale. Godine 1839. Vlada u Beču je iznijela nekoliko prijedloga za razmjenu teritorija, no zbog niza argumenata u svezi s preseljenjem i obeštećenjem stanovništva Turci nisu pristali na to rješenje. Problem Kleka tako se protegao i u drugu polovicu 19. stoljeća. Pritisak Austrije sve je više jačao sukladno slabljenju Turske, a kulminirao je krajem pedesetih godina.³⁵

Poslije neuspjelih pregovora o otkupu i zamjeni austrijska je diplomacija promijenila diplomatsku taktiku u odnosu na problem Kleka. Rezultatima opsežne misije splitskog okružnog poglavara Giovannija Burattija iz 1856./7. Austrija je nastojala dokazati nelegitimnost turskog dominija na neumskom području. Po nalogu gubernatora Dalmacije generala Mamule Buratti je na brodu *Imperiale Achilles* otplovio prema zaljevu Klek i Dubrovniku, gdje je proveo terenska i arhivska istraživanja o nastanku koridora i njegovoj povijesnoj pripadnosti. Prikupljeni podaci podastri su Mamuli 18. siječnja 1857.³⁶ Buratti je iznio opsežan historijat šireg područja s brojnim prijepisima dokumenata dubrovačke i mletačke provenijencije kojima je želio dokazati povijesno i, u suvremenom smislu, etničko pravo Austrije na zaljev i poluotok Klek. Burattijevi zaključci temelje se na činjenici da je područje čitavoga poluotoka Kleka i Gornjega Kleka nekada bilo u sastavu Dubrovačke Republike i da su ga Turci zauzeli mimo mirovnih zaključaka u Karlovcima i Požarevcu. Po

³⁴ Bilo je slučajeva da su Crnogorci preko Kleka dolazili na Pelješac, gdje bi pljačkali sela u kojima nije bilo dovoljno muškaraca za obranu jer su uglavnom bili pomorci. Povijesni arhiv u Zadru, Prezidijalni spisi Namjesništva, 1836., kat. X/I 1, br. 546.

³⁵ I. Puljić, *Neum, povijesna domovina Hrvata*, 91, 92; G. Šljivo, *Klek i Sutorina...*, 57-65.

³⁶ Prikupljena dokumentacija nastala tijekom Burattijeve misije nalazi se u Povijesnom arhivu u Zadru, Miscellanea, svež. 25. Galib Šljivo u svojoj inače instruktivnoj knjizi nije spomenuo važnu Burattijevu misiju niti je koristio dokumente iz toga svežnja. Sličan posao prikupljanja dokumenata o Kleku i Sutorini u Venecijanskom arhivu obavio je 1875. po nalogu austrijskih vlasti i Šime Ljubić. Prema Ljubićevoj tvrdnji iz 1880., pet "debelih knjiga" njegovih arhivskih ispisa nalaze se u arhivu Ministarstva vanjskih poslova u Beču (Š. Ljubić, *Odnosaji...*, 131, bilj. 1.). Iz literature mi nije poznato da je to gradivo do danas korišteno.

njegovu mišljenju Dubrovčani su u velikoj tajnosti bili prisiljeni žrtvovati taj nenaseljeni i neplodni dio svoga teritorija kako bi pojas osmanske zemlje koji ih je odvajao od opasnih Mlečana bio što širi. Osim toga Buratti je došao do zaključka da su Turci proširili granicu i prema mletačkom teritoriju, i to na kopnu tijekom razgraničenja i kasnije, kada su uništili granične oznake na samom vrhu poluotoka. On ponavlja poznatu činjenicu da su Turci imali suverenitet samo do morske obale bez ikakvog prava na moru, u zaljevu i s vanjske strane poluotoka. U zaključku svoga izvješća Buratti predlaže Mamuli da u duhu Bečkoga kongresa iz 1815. Austrija kao sljednica Mletačke i Dubrovačke Republike obnovi svoj suverenitet nad poluotokom Klekom i područjem uzurpiranim od Turaka. Iste činjenice ponovio je u svome izvješću ministru Bachu i dalmatinski namjesnik Mamula.

O nekim argumentima koje je koristio Buratti već je bilo riječi, a iz njegova je izvješća zacijelo najvažnije navesti tvrdnje seljaka s obje strane granice. Zapisnici svjedočenja domicilnog pučanstva potvrđuju tezu o turskoj uzurpaciji dijela neumskoga koridora pa ćemo ukratko navesti njihov sadržaj.

Izvješće generala Maurizija Desimona sastavljeno je u stonskoj preturi 16. listopada 1856. On je prikupio iskaze stanovnika Slivna Stanka Papića, Antuna Farca, Ivana i Josipa Popovića, koji su svjedočili o turskoj uzurpaciji pograničnog pojasa na kopnu i vrhu poluotoka Kleka. Sličan su iskaz ponovili 3. siječnja 1857. na brodu *Imperiale Achilles* stanovnici Slivna: Luka Prović pok. Andrije, Antun Farac pok. Vlaha, Luka Bijelić Jakovljević, Josip i Ivan Popović pok. Antuna i Ivan Popović pok. Nikole. Oni su pod zakletvom svjedočili o granici između Austrije (prije Mletačke Republike) i Osmanskoga Carstva, na području Kleka.³⁷ Svi su se pozvali na predaju svojih starih koja se očuvala do njihovih dana tvrdeći da granica na kopnu ide smjerom: Vukov klanac - Rudni do - Ražanjac voda - Goičeva gomila - uvala Surdup. Potom granica siječe morski tjesnac prema

³⁷ Provići, Popovići i Bijelići (možda Bjeliš) autentični su rodovi iz Slivna, daljim podrijetlom iz neumskog zaleđa, a o Farcu, vjerojatno podrijetlom s Korčule, predaja je bila živa i polovicom 20. stoljeća. Vidi: Vlajko Palavestra, "Etnološko-folkloristička ispitivanja u Neumu i okolici - Porijeklo stanovništva", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, XIV, Sarajevo, 1959., 102, 103.

vrhu poluotoka Kleka i od Lovorove uvale preko Vranog klanca završava u suprotnoj Dubokoj uvali u Malostonskom zaljevu. Dakle, granica je zatvarala ulaz u zaljev Klek, a sam vrh poluotoka pripadao je obitelji Nonković koja je tu imala pravo napasanja stoke i sječe drva. Prema riječima svjedoka Turci su tijekom posljednje kuge u Makarskom primorju (1815.) srušili granične oznake na Kleku, protjerali tamošnje stanovnike i spalili njihove nastambe, a na kopnu su postavili sanitarni kordon i pomakli granicu do uvale Morač. Ipak, u Vranjem klanca na Kleku još su se uvijek mogli naći tragovi graničnih oznaka. Prema pričanju svoga djeda Antuna Provića, koji je umro u 112. godini, Luka Prović je ponovio predaju o mletačkom inženjeru za razgraničenje, koji je poslije Požarevačkog mira odmjerio Turcima veći teritorij od dogovorenog i zbog toga bio okrutno kažnjen. (Prilozi I. i II.)

Istoga dana i na istom brodu sastavljen je zapisnik svjedočenja Mata Miljevića pok. Ivana iz Štedrice u Dubrovačkom primorju.³⁸ On je opisao prvotnu istočnu granicu neumskoga koridora s Dubrovačkom Republikom. Miljević je na temelju predaje tvrdio da je granična crta na obali zaljeva Klek počinjala u uvali Bad (danas Tiha luka) i preko Crkvice nastavljala se uz područje Vranjeva Sela, preko toponima Šćepova ljut i Rona, do ceste između crkve Sv. Mihajla i sela Duži. Ta je granična crta, prema Miljeviću, bila i jasno označena gomilama koje su Turci kasnije proglasili granicama privatnih posjeda. Sljedeći zapisnici Miljevićevih svjedočenja o istoj granici sastavljeni su u Dubrovniku 10. siječnja i 27. ožujka 1857. pred dubrovačkim okružnim poglavarom Pavom Rešetarom. U prvom je iskazu Mato Miljević rekao da je razgovarao s osmanskim podanikom Andrijom Čamom iz Duži, koji također zna točan smještaj granice kod Kleka. On se o tome bojao otvoreno govoriti, ali bi možda za obećanu naknadu pristao svjedočiti. O položaju granice Čamo je jednom prilikom potajno govorio i Luki Krmeku s Drijena. Andrijin sin Mato Čamo obećao je Miljeviću da će mu pokazati točan položaj granice na crti Šćepova ljut - uvala Bad, čim nagovori oca da mu to otkrije. U svjedočenju 27. ožujka Miljević je na prije utvrđenoj graničnoj crti precizirao položaje starih graničnih

³⁸ Mato Miljević pok. Ivana živio je u Štedrici od 1813. do 1898.

oznaka - križeva - koji su se nalazili na lokalitetima Vučja glavica, Šćepova ljut i Vilina dolina, dok na predjelu Rona nije razaznao nikakvu graničnu oznaku. (Prilozi III., IV. i V.)

Najvjerojatnije su upravo Burattijeva zapažanja i zaključci doveli do austrijske diplomatske akcije i korekcije granice na Kleku. Promjene, osobito s dubrovačke strane, nisu bile tako opsežne kako je to predlagao Buratti. Jedinu je promjenu predstavljala obnova granice na vrhu poluotoka koji je vraćen Austriji. Naime, bilo je nepobitno da je granica na tome mjestu bila utvrđena i da je vrh Kleka pripadao Nonkovićima, mletačkim zapovjednicima utvrde Klek. Za vrijeme kuge u Makarskom primorju 1815. Turci su uzurpirali taj dio poluotoka pa on nije uvršten u katastar Dalmacije koji su austrijske vlasti izrađivale tijekom tridesetih godina. Riječ je o teritoriju duljine 600 klaftera na kopnu i oko 2000 klaftera na poluotoku Kleku.³⁹ Da je prijašnja granica na poluotoku obnovljena na temelju Burattijevih dokaza, vidi se i po tome što je na svim kasnijim austrijskim kartama Kleka obvezno ucrtavana morska granica koja je presijecala vrh poluotoka Kleka nastavljajući se rubom njegove obale prema Malostonskom zaljevu do uvale Pleštata, gdje je započinjao austrijski teritorij dubrovačkoga okruga.⁴⁰

Izvrješće povjerenstva sadrži brojne zemljovide i topografske karte područja Kleka s ucrtanim granicama prema mletačkom posjedu u Dalmaciji i prema Dubrovačkoj Republici. Na topografskoj karti Kleka, koju donosimo kao prilog, različitim su linijama rekonstruirane promjene dubrovačke granice, tj. dijelovi koje je Republika ustupila ili su Osmanlije preotele poslije Požarevačkoga mira. Tu je prikazan prvotni teritorij Republike, zatim granica utvrđena mirom u Požarevcu kojom je također obuhvaćen poluotok Klek, i aktualna granica koridora s dubrovačkim okrugom. Drugi zemljovid prikazuje tursku uzurpaciju područja austrijske Dalmacije na kopnu i vrhu poluotoka Klek. Skica prikazuje prvotnu širinu koridora Klek i kasnije turske uzurpacije s obje strane. (Prilozi VI., VII. i VIII.)

³⁹ 1 klafter (hvat) = 1,896 m.

⁴⁰ Od 1869. do 1889. obavljan je sustavan premjer Monarhije s preciznim visinskim nivelmanom u novom metarskom razmjeru 1:25000 i 1:75000. Na sekciji Neum und Stagno Grande ucrtana je granica preko tjesnaca i poluotoka Kleka.

Burattijevi zaključci potkrepljuju iznesenu tezu da je Dubrovačka Republika poslije Karlovačkog i Požarevačkog mira zbog strategijskih odnosa izgubila dio svoga nenaseljenog i gospodarski manje važnog teritorija u Gornjem Kleku, odnosno da su taj prostor Turci uzurpirali, a Republika se tomu nije suprotstavila. Time je austrijska diplomacija dobila jak argument u pregovorima. Na temelju njega nije mogla dokinuti koridor, ali je u zaljevu uspjela održati status *Mare clausum* i vratiti dio uzurpiranog poluotoka i priobalja.

Slijed političkih događaja vezanih za granicu na području Kleka imao je svoj zamršeni tijek do naših dana. Unatoč čisto hrvatskom, katoličkom stanovništvu, već je za vrijeme BiH ustanka 1875.-1878. područje Kleka postalo predmetom različitih kombinacija Srbije i Crne Gore. Međutim, propašću ustanka i austrougarskim zauzećem BiH godine 1878. diplomatsko je pitanje Kleka u međunarodnim okvirima izgubilo prijašnji značaj. Dijeleći sudbinu administrativno i politički razjedinjenog hrvatskog etničkog korpusa, taj je komadić tla i dalje ostao mjesto na kojem su predstavnici raznih nacionalnih interesa nastojali zadržati "granicu". Tijekom austrougarskog kondominija u BiH Mađari su, na temelju vlasti nad željezničkom mrežom, imali plan u Neumu učiniti ono što im nije u potpunosti uspjelo u Rijeci - stvoriti svoju glavnu uvozno-izvoznu luku. U tom je smislu pitanje koridora i dalje ostalo u unutarnjoj politici Monarhije. U vrijeme monarhističke Jugoslavije granica u prijašnjem obliku nije obnovljena jer je centralistička velikosrpska politika za provođenje svojih namjera imala neograničenu mogućnost kreiranja novih, još djelotvornijih umjetnih granica. Konačno, stvaranjem Banovine Hrvatske 1939. područje se Kleka na temelju etničkog i povijesnog načela poslije više stoljeća našlo u političkoj i upravnoj zajednici s većinom hrvatskih zemalja, a taj je kontinuitet nastavljen i za vrijeme NDH. Tijekom određivanja granica socijalističkih republika bivše Jugoslavije ponovno je iz stanovitih političkih razloga, a s ciljem slabljenja Hrvatske na prostoru južnog Jadrana i Hercegovine, "oživljen" granični kordon iz osmanskog doba. Hrvatski je teritorij rascijepljen usprkos etničkom i povijesnom kriteriju, a granica je uspostavljena poslije osamdeset godina njezina nepostojanja. Nelegitimnost i protuhrvatsku političku bit ovog razgraničenja potkrepljuje i činjenica da enklava u Sutorini nije obnovljena u sastavu BiH. Iako je u

većini naseljena hercegovačkim Srbima, a nikada nije pripadala Crnoj Gori, Sutorina je uključena u sastav SR Crne Gore.

Vjekovni hrvatski prostori Neuma i Kleka danas su dio hrvatskog entiteta u BiH i njihova je sadašnjost i budućnost u tome smislu neupitna pa ni postojeća granica nema za južnohrvatsko područje prijašnje negativne konotacije. Za neke je, međutim, upitna prošlost Kleka i Neuma. Tako se u poplavi pseudohistoriografske, a ujedno i službene literature o Bosni i Hercegovini, koja se u novije vrijeme producira s muslimanske strane, govori o “Bosanskom primorju” od Cetine do Boke.⁴¹ Stoga se nije na odmet podsjetiti na činjenicu da je granica Bosne i Hercegovine prema hrvatskim zemljama, ratificirana Požarevačkim mirom, ostala do danas uglavnom nepromijenjena i da ona zapravo predstavlja granicu osmanlijskih osvajanja hrvatskih zemalja.

⁴¹ Primorske granice Velike Bosne opisane su u zborniku *Neum i bosansko primorje*, koji je u dva izdanja tiskan u Sarajevu, 1994.

PRILOZI

I.

Nell' Ufficio Pretoriale
Stagno 16. Ottobre 1856.
Presenti

L'I.R. Amministratore Eugenio Cav. de Stauber

L'I.R. Cancellista Antonio Taglieranni

Intervenuti

L'I.R. Generale di Brigata Sig. Maurizio Desimon

Dietro invito vocale del Sig. Generale di Brigata Desimon dovendosi assumere ad esame il Sig. Tenente di Fregata Marco Antonio Budinich Comandante dell'I.R. Piroscavo Henzi stazionato a Klek sulla circostanza che, avendo egli inteso vociferare tra i villici dei contermini casali che il confine per lo Stato Ottomano e l'Impero d'Austria che attualmente sussiste sopra la lingua di Klek non è il vero, ma bensì che fù abusivamente alterato, sussistendo il vero confine antico conosciuto dai villici molto più entro terra del presente, il Sig. Tenente fece delle indagini in proposito, dica cosa ebbe infatti a rilevare al che debitamente prestatosi ad analoga interroga depose quanto segue:

In seguito all'incarico che io ricevetti m'impegnai in ogni modo per rilevare il vero confine tra l'Impero Ottomano e l'Impero Austriaco. Infatti col mezzo di certo Stanco Papich da Klek dell'Ottomano che tiene la propria abitazione presso la riva del mare riseppi che entro terra oltre la punta di Klek alla distanza di circa 2000 klafter crescenti dalla punta stessa vi esiste una roccia nella quale tuttodi si riconoscono i segni d'una croce la quale formava il vero confine, per modo che buona parte della punta di Klek doveva appartenere al territorio Austriaco. Stanco Papich mi condusse sopraluogo ed io mi convinsi del fatto di esistenza di quella roccia con segni di una croce che più non vi esiste. Il Papich a mia interroga dichiarò che egli non potrebbe questo fatto confermare con giuramento, ma che però conosceva diversi villici i quali forse sarebbero al caso di giurarlo. Tanto il Papich che i villici da lui menzionati e che in oggi sono qui comparsi temevano in sulle

prime di farmi conoscere tali circostanze per non essere esposti a qualche vendetta per parte dei confinarj Turchi. Io venni già prima in sospetto che la punta di Klek la quale si ritiene appartenere ai Turchi sia poi veramente parte del Territorio Austriaco dalla circostanza che non avendo io voluto permettere, a tenore delle mie istruzioni, ad alcuni barcaroli di avvicinarsi a quella parte a motivo che era Turca, essi barcaroli mi rispondevano non esser ciò vero ma invece esser quella punta degli Austriaci. I villici Jozo Popovich del fu Antonio, Giovanni Popovich del fu Nicolo, Giovanni Popovich del fu Antonio vennero con me al punto della roccia, mi raccontarono esser questo il vero confine, circostanza che essi sono pronti di confermare con giuramento quando saranno intesi ad esame. Ante Faraz poi ebbe inoltre a narrarmi di saper egli che la croce. la quale esisteva su quella roccia circa 15 anni addietro venne abbruciata dai Turchi che cercavano di alterare il confine avvenendosi verso la punta per poter percepire sulle terre a questa parte le derrate dai contadini. Jeri poi assieme al Sig. Generale di Brigata Desimon ed il Sig. Thömmel di lui ajutante si siamo portati soprualuogo, abbiamo veduta la roccia e riscontrata una piccola traccia appena visibile della preesistenza d'una croce ed abbiamo verificato che il confine doveva passare per quel punto e per Lovorna proda nella baja di Klek, per Dubocavalla nel canale di Stagno, e dietro questa osservazione risulta, che da parte di terra ferma il confine passava per il punto detto Surdub, che è pure molto più internamente fra terra di quello che attualmente vi è il confine. I predetti villici affermano, che infatti per i punti indicati era prima il vero confine, asserendo in prova che la all'epoca in cui infieriva la peste esistevano i cordoni, ed alcuno di essi già in allora era impiegato agli stessi come guardia.

Preletto fu confermato e firmato e quindi venne licenziato.

M. Budinich m/p
Desimon m/p

Ritiratasi pure la firma del Sig. Generale, il Sig. Tenente di Fregata soggiunse, che avendo egli inteso dai villici predetti che le posizioni fino al nuovo verificato confine appartengono alla famiglia Noncovich di Macarsca, jeri uno di quella famiglia dietro suo invito lo confermò e lo dimostrò con documenti di proprietà dall' epoca

della Repubblica Veneta, ed anzi dietro i documenti stessi del Noncovich, la Repubblica Veneta gli aveva ceduto alla famiglia Noncovich delle possessioni ancora più entro terra di quello che noi jeri abbiamo riscontrato che poteva essere il vero confine. Quindi siccome la Repubblica Veneta nulla ebbe a cedere al Turco, e dai documenti risulta che quelle terre erano di Venezia, si deve di conseguenza ritenere che esse terre stesse non possono appartenere al Turco ma all'Impero d'Austria.

Preletto e confermato venne nuovamente firmato.

M. Budinich m/p

Desimon m/p

Ritirate le firme e licenziatisi i Signori, fu fatto entrare in stanza Antonio Faraz q. Biagio da Slivno d'anni 55 cattolico, ammogliato con prole mai processato ed ammonito a legge alla verità dietro analogo interrogatorio espose:

Ancora addietro 25 anni io intesi dall'or defunto Antonio Proovich che morì dell'età di 108 anni che la famiglia Noncovich teneva le sue possessioni avute dalla Repubblica Veneta fino ai punti di Lovorna Proda, Vranji Klanac, e Dubocavala, circostanza che intesi sempre confermare da altri vecchiardi e dai miei padre ed avo. Io poi mi ricordo benissimo quando addietro venti anni circa sopra una roccia oltre 2000 Klafter entro terra distante dalla punta vi esisteva una croce la quale in quell'epoca deve esser stata abbruciata come io in seguito benissimo rilevai dai segni che lasciarono le pietre annerite dalle fiamme. Non so però in che anno precisamente e per opera di chi, e perchè ciò si fosse eseguito. Quando infieriva la peste la famiglia Noncovich si ritirò a Macarsca, allora vennero alterati i confini e nessuno più ardiva coi confinari turchi di parlare su di ciò per tema di vendette. Anzi mi ricordo che addietro 26 anni io qual contadino dei Noncovich andava là fino alle punta precisatevi per tagliare la legna.

Preletto lo confermò apponendovi il segno di croce per essere illetterato, dichiarò che sarebbe pronto di confermare il protocollo col giuramento e venne licenziato.

+ di Antonio Faraz

Fatto quindi comparire Giovanni Popovich del fu Nicolo da Slivno, d'anni 60 cattolico, contadino ammogliato con prole mai processato, ed ammonito alla verità dietro interrogazione espose:

Io qual contadino della famiglia Noncovich mi ricordo che fino addietro 26 anni circa tagliava legna sino ai punti Lovornaproda, Vragnevklanaz, Dubocavalla, sulle terre ad essi cedute dalla Repubblica Veneta, e mi ricordo benissimo quando infieriva la peste che vi era presso quei punti il cordone di cui io anzi era guardia. Intesi poi dai miei vecchi che sulla roccia entro terra più di 2000 Klafter dalla Punta di Klek vi era una croce che segnava il confine nostro e l'Ottomano, ma io non la viddi perché di rado passava per quella parte. Io mi ricordo che anche nel tempo della peste che era dell'anno 1814., 1815. o in quel torno di tempo i Turchi levarono i segni del confine poiché con forza gettarono a terra un nostro casello di guardia. Essi poi anche in seguito tenevano le nostre terre e noi non ardivamo parlarne per tema di vendetta. Tutto questo sono pronto di confermare con giuramento.

Preletto confermato si segnò con croce per essere illetterato e fù licenziato.

+ di Giovanni Popovich

Fatto entrare Giovanni Popovich del fù Antonio da Slivno, d'anni 58, cattolico, ammogliato con prole, mai processato, ed ammonito a legge alla verità dietro analogo interrogazione espose:

Intesi dai miei vecchi che il Confine Austriaco verso il territorio turco passava per i punti Vucovklanaz, Rudnido, Rasnaz voda, Gioceva gomila, Surdubvalla, Lovoroaproda, Vragniklanaz e Dubocavalla, ed io stesso qual contadino di Noncovich tagliava fino quei punti la legna, ed all'epoca della peste quando si trattava di levare il cordone, i confinarj turchi ma di religione greca volevano che fino la non arrivasse il confine e con violenza più non ci permettevano avvicinarsi, motivo questo per cui abbiamo tralasciato ed abbandonato quel sito.

Sopra una roccia oltre terra per 2000 klafter vi esisteva come intesi sempre parlare una croce, la quale fù poi abbruciato dai confinarj. Tutto questo sarei pronto di confermare col mio giuramento.

Preletto lo confermò, si segnò con croce per essere illetterato e fù licenziato.

+ di Giovanni Provich

Comparso quindi Giuseppe Popovich del fu Antonio da Slivno d'anni 63, cattolico, contadino, ammogliato con prole mai processato, ed ammonito alla verità dietro interrogazione analoga ebbe a dichiarare:

Intesi dai vecchi miei predecessori, che il confine Austriaco si estendeva verso il territorio turco fino ai punti Vukovklanaz, Rudnido, Rasnazvoda, Goicevagamila, Surdubvalla, Lovoraproda, Vragniklanaz e Dubocavalla e fino là io come ragazzo andava tagliar legna pella famiglia Noncovich che era proprietaria di quei terreni fino a che all'epoca della peste come ben mi ricordo, confinarij turchi ci contrastarono il confine cacciandoci dietro con violenza, e noi non azzardavamo più parlare su di ciò per tema di vendetta. Vi è anche 2000 klafter circa entro terra distante dalla Punta di Klek una roccia con segni di una croce che intesi esser prima esistita per segno del confine, ma la croce io non la vidi perchè di rado passava per di là. Vi esistono attualmente i segni che la croce sia stata abbruciata. Tutto quanto io deposi sono pronto di confermare col mio giuramento.

Preletto confermato, segnato con croce per esser illetterato venne licenziato.

Stauber m/p
Taglieranni m/p

+ Croce di Giuseppe Popovich

II.

A bordo del Vapore Imperiale Achille nella rada di Klek
li 3. Gennajo 1857.

presenti

l'I.R. Capitano del Circolo di Spalato Gio. Dr. Buratti

l'I.R. Cancellista Circolare Coriolano de Cerineo Lucio

Comparvero Luca Provic del fù Andrea, Antonio Faraz del fu Biagio, Luca Bielich di Giacomo, Giuseppe Popovich del fu Antonio,

Giovanni Popovich del fu Antonio, e Giovanni Popovich del fu Nicolo - tutti da Slivno, ed ammoniti alla verità, dichiararono di confermarla con giuramento in qualunque momento.

Indi furono interrogati ad informare, se e cosa sappiano positivamente sullo stato dei confini tra il dominio imperiale austriaco succeduto alle Repubbliche di Venezia e di Ragusa, e il dominio Turco verso il promontorio di Klek, tutti d'accordo, dopo aver ciascuno particolarmente compresa la domanda, esposero:

Noi villani conserviamo un'antica tradizione, per cui ai giorni nostri pure comunemente si sà, che dalla parte occidentale il confine tra il territorio turco e il veneto passava per le località Vukovklanac, Rudnido, Rasagnac-voda, Goiceva gomila, Surdub valla nel continente; mentre nel promontorio apposto di Klek si estendeva in linea corrispondente dall'una china, e dall'altra a Lovorovaproda, Vrain Klanaz e Dubocavalla, dove lungo tutti i dintorni la famiglia Noncovich per conto proprio, esercitando i diritti della veneta investitura ottenuta per benemeranza de maggiori suoi, faceva tagliar della legna, a nostra memoria, e a memoria degli avi nostri a noi tramandata, percepiva una tassa dai sudditi turchi, cui era da lei concesso l'uso dei pascoli, senza che nessuno, e meno anchora i Turchi avessero tentato il minimo impedimento o contrasto.

Però nell' occasione dell'ultima peste, che desolo il litorale di Macarsca, i Turchi molestavano i terrieri di Klek nella demarcazione del cordone sanitario, distrussero i caselli eretti, e respinsero con violenza i nostri oltre i confini. Da allora quegli invasori non ci permettono di possedere i tratti di terreno che prima ci appartenevano, limitandone l'uso soltanto fino alle ruine d'un quartiere posto nella spiaggia di Mare.

Anche dal promontorio di rincontro i Turchi ci escludono, e da molti anni abbruciarono una croce marcata sopra una rupe alla eresta del Vragniklanaz, onde così disperdere uno dei segni di confine, di cui ormai è confusa la traccia.

Altro non sappiamo.

Luca Provich anche soggiunse:

Intesi narare dal mio Avo Antonio Provich morto vecchio di 112 anni circa, che dopo l'ultima guerra coi Turchi, quando si stabilivano i confini, l'ingegnere mandato da Venezia fu subornato

dai Ragusei interessati coi Turchi, i quali gli diedero due boccie di Zecchini in ricompensa del tradimento, per cui egli contro i diritti del suo Governo, aveva assegnato alla Turchia più terreno di quanto le spettava nei punti di Klek e di Sutorina. Vuolsi che i Veneti accortisi della perfidia, avessero richiamato a Venezia l'ingegnere, facendogli colare nella gola dell'oro liquefatto in pena della colpa commessa.

Poscia Luca Provich del fu Andrea di anni 53, Antonio Faraz del fu Biagio di anni 53, Luca Bielich di Giacomo di anni 51, Giuseppe Popovich del fu Antonio di anni 63, Giovanni Popovich del fu Antonio di anni 58, e Giovanni Popovich del fu Nicolo di anni 60, hanno prestato solennemente il giuramento a legge in confermazione di tutto quanto hanno deposto, ed apposero in prova ciascuno la propria firma, o sottoscrizione.

Luca Provich
+ di Ante Faraz q. Biagio
+ di Luca Bielich di Giacomo
+ di Giuseppe Popovich q. Antonio
+ di Giovanni Popovich q. Antonio
+ di Giovanni Popovich q. Nicolo

Buratti m/p

Cerineo Lucio m/p

III.

A bordo del Vapore Imperiale Achille
Nella rada di Klek li 3. gennajo 1857.

presenti

l'I.R. Capitano del Circolo di Spalato Giov. Dr. Buratti

l'I.R. Cancell. Circolare Coriolano de Cerineo Lucio

Compare Matteo Miglievich q. Ivan da Stedrizza, e riferì:
Devo avvertire, secondo la cognizione ottenuta, che il confine tra il territorio turco e il raguseo dalla parte orientale passa dalla

valle di Bad per Cerkvizze, lasciando a manca Ragnevosello; e proseguendo verso la strada regia, lungo Scepovljut, Vilindoline, Rona voda riesce fino a Mihaljevu cerkvu vicino il casello dello stradajuolo e la Caserma militare.

I segni del confine sono marcati distintamente ne greppi, e i Turchi danno ad intendere che quei segni determinavano alcune attique proprietà di privati.

Altre più dettagliate e precise informazioni mi riservo di affrire a Ragusa, dove all'uopo mi recherò fra qualche giorno.

Matteo Miglievich m/p
Buratti m/p
Co. Cerineo Lucio m/p

IV

Nell' I.R. Ufficio Circolare di Ragusa 10. Gennajo 1857.

presenti

l'I.R. Capitano Circolare Cav. Paolo de Rescetar

l'I.R. Cancellista Circolare addetto al Capitano di Spalato Coriolano de Cerineo Lucio in commissione.

Comparve Matteo Miglievich q. Ivan da Stedrizza, e in addizione alla relazione deposta nel Protocollo 3. corente, soggiunse:

Seppi che Andria Čamo da Dusi suddito turco conosce la vera demarcazione dei confini verso Klek. Parlai con lui, e gli promisi una vistosa retribuzione se volesse indicarmela; ma risolutamente si astenne dal darmi il minimo cenno per paura, credo, del governo turco, da cui dipende.

Però egli una volta ne ha informato Luca Karmek da Sdriena, ma anche questi dissimula, o tace.

Mio Vlaussich da Stedrizza avente ormai 83 anni si ricorda d'una qualche rettificazione de confini eseguita da un tal Agi Begh da Stolaz, il quale fabbricò un forte a Utovo, dove prima era il termine del territorio veneto, dai cui dintorni i Turchi violentemente sfrattarono la famiglia Noncovich investita di parecchi poderi durante il dominio veneto.

D'altronde il Vlaussich ignora i limiti in quell'epoca stabiliti.

Avverto in fine che Matteo figlio di Andria Čamo mi ha promesso di mostrarmi il termine del confine nel punto Scepov Ljut preso Bad, subito che avrebbe potuto indurre il padre a spiegarsi. Allora spero d'offrire all' autorità più certi dettagli.

Matteo Miglievich m/p
Rescetar m/p
Co Cerineo Lucio m/p

V.

Ragusa li 27. Marzo 1857.
Nell'Ufficio dell'I.R. Capitanato Circolare
Presenti
i sottoscritti

Comparso personalmente Matteo Miglievich q. Giovanni stradajuolo di Klek, espose quanto segue:

Il Signor Capitano SCircolare di Spalato nel suo passaggio per Klek alla volta di Ragusa nel mese di Dicembre a.p. mi avea incaricato di prestarmi affine di di eruire possibilmente le antiche meti confinarie tra il territorio di Ragusa ed il finitimo Ottomano, autorizzandomi d'altronde d'incontrare qualsiasi spesa all'effetto.

Mi vi prestai diffatti, ma indarmi ed il niuno utile risulttato in proposito lo esposi a P.V. presso questo Capitanato nel mese di Genajo a.c.

Se nonchè il Sig. de Cerineo, che faceva parte della Commissione di cui trattasi col sullo dato Sig. Capitano Circolare di Spalato, ebbe in seguito al l'ultima mia deposizione, ad incarica mi di procedere ad ulteriori investigazioni nel particolare, autorizzandomi nuovamente, come fece anche il Sig. Capitano Circolare Buratti, d'incontrare qualsiasi spesa all' effetto, e di far conoscere il risulttato a questo Sig. Capitano Circolare.

Non ommisi quindi d'impiegare in proposito ogni mia cura, e riescii di risapere da un suddito Ottomano, il di cui nome lo taccio perchè così da esso pregato, per tema di qualche grave castigo per parte dell'Autorità Turca, in caso di scoperta, e previo esborso di Talleri 50, da me di già enumerati al suddetto individuo quanto segue:

Che le antiche meti confinarie esistevano in quattro punti, cioè:

1) Nella località Vucia Glavizza visce Kuline presso il mare, ove si scorgono due croci intatte in pietra viva.

2) In Sciepova Gliut, ove esiste una croce intatta.

3) In Villin Dolline, ove scorgesi una croce alquanto guastata da colpi di martello od altro in tempi remoti.

4) In Ronna, ove non si conosce la mete.

Dalle premesse meti adunque chiaro risulta, che il territorio di Ragusa doveva estendersi fino a tutta inclusive la punta di Klek, ed in larghezza fino quasi la nuova strada, anzi fino Rona.

Che in tempi recenti non siano stati praticati degli usurpi ed atterati gli antichi confini, con evidente danno del territorio Austriaco, non vi è alcun dubbio, se si rifletta alle suindicate antiche meti, e che rendesi necessario siano quanto prima commissionalmente con statate.

Ciò premesso, insto mi siano indenizzati i suddetti Talleri 50 da me pagati al predetto indicatore suddito Ottomano, ed altri Talleri 50 da me promessigli si tosto saranno state constatate le dette antiche meti, alla quale condizione ed soltanto si persuase d'indicarmele.

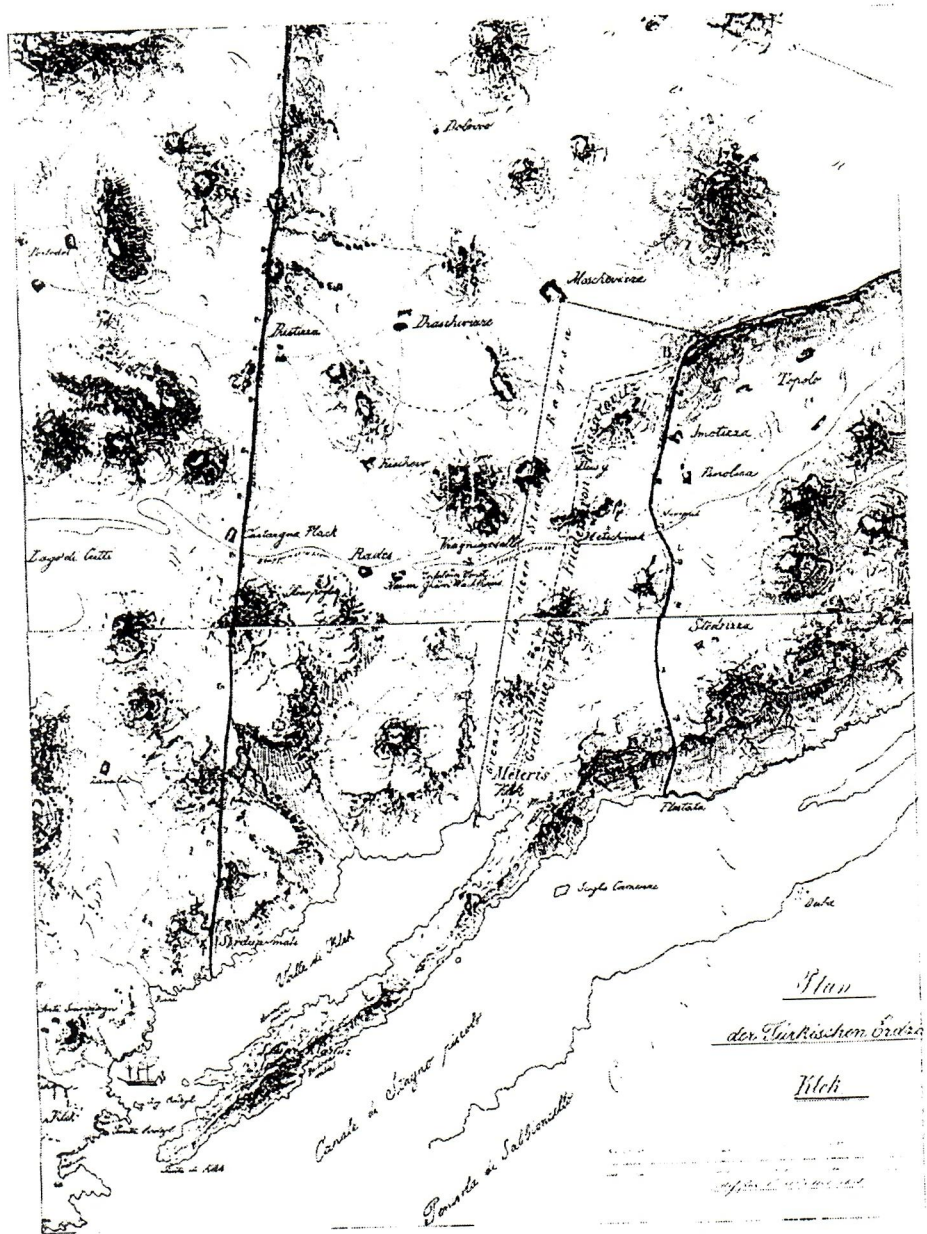
Matteo Miglievich m/p

Ritirata la firma del Miglievich, venne chiuso e firmato il presente.

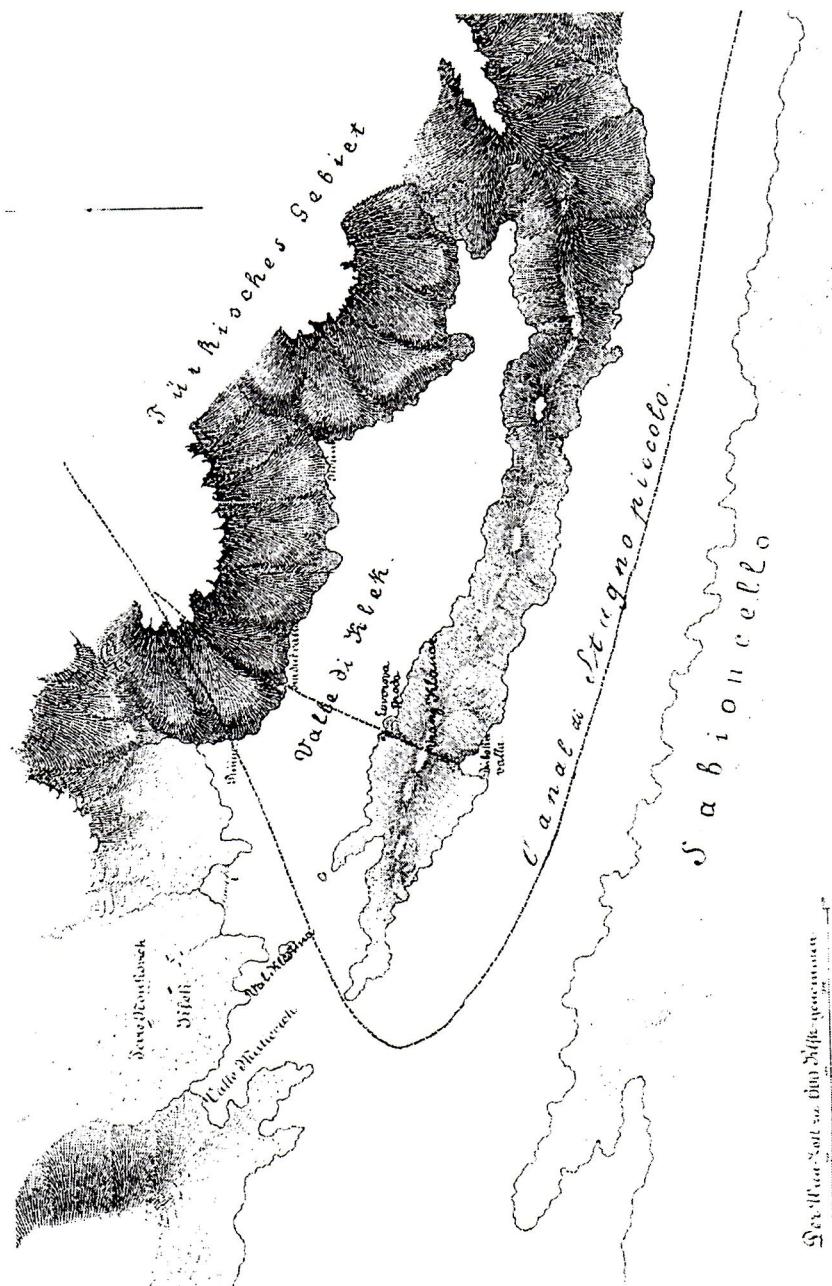
Rescetar m/p

Nardelli m/p

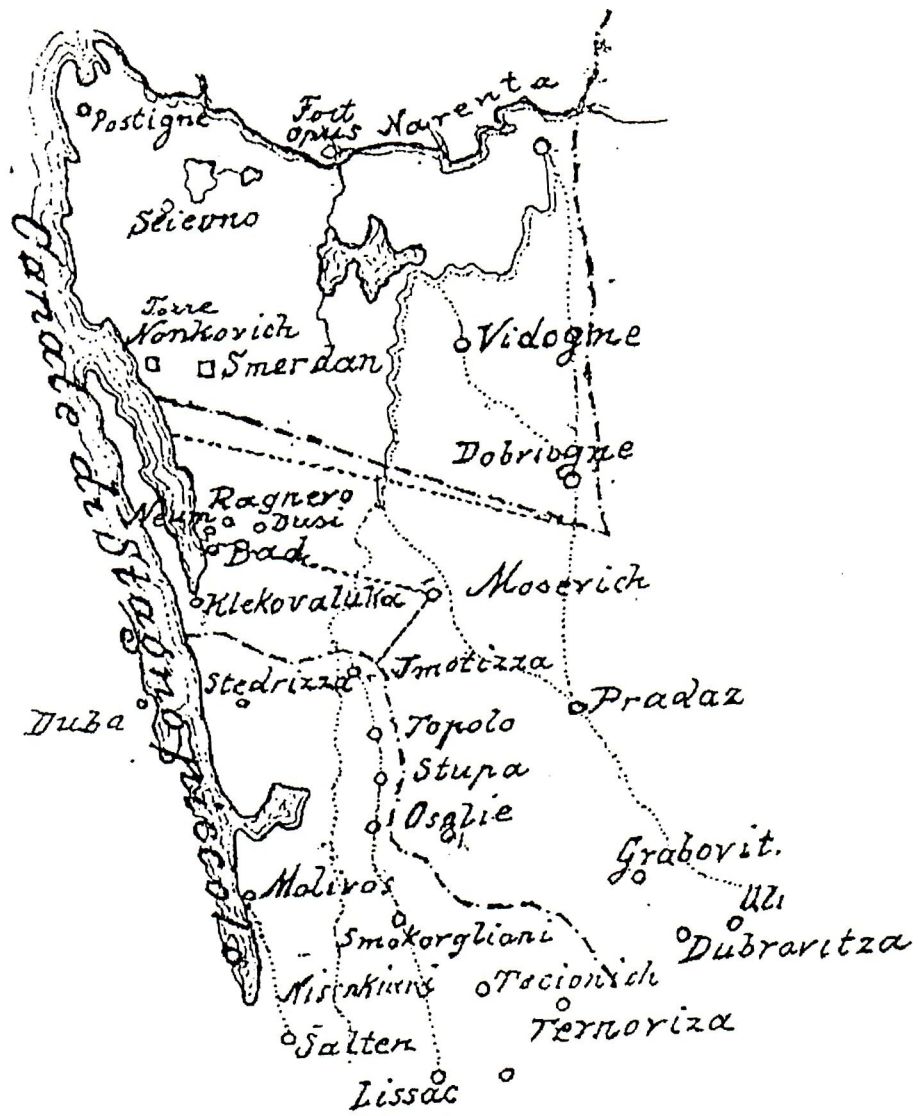
PRILOG VI.

PRIOLOG VII.

PRILOG VIII.

DUBROVNIKER GRENZE UND GEBIET VON KLEK

Zusammenfassung

Durch das Zusammentreffen von politischen und diplomatischen Umständen nach den Friedenabkommen von Karlovac (1699) und Požarevac (1718) fiel ein enger Streifen der Küste mit dem Hinterland des heutigen Neum unter die osmanische Herrschaft. Dieser Streifen teilte die Dubrovniker Republik vom venezianischen Dalmatien. Im Zusammenhang mit dem Problem der Entstehung dieses Grenzstreifens werden die Veränderungen der Dubrovniker Grenze auf dem Gebiet von Gornji Klek in Betracht gezogen. Geschichtliche Quellen erlauben die Auffassung, dass Gornji Klek schon seit dem Erwerb von Primorje (Küstenstrich) 1399 im Besitz von Dubrovnik war, und dass später die Dubrovniker auch auf ein größeres Gebiet Anrecht hatten. Wegen Handels- und Territorialbestrebungen von Dubrovnik in Richtung Neretva und einer späteren Bedeutung der Markt- und Hafenstadt Klek war die Dubrovniker Grenze auf dieser Stelle jahrhundertlang "weich" und offen. Obwohl die Dubrovniker Republik an dem Krieg und den Verhandlungen nicht direkt teilnahm, wurde ihre nordwestliche Grenze in neuen politischen Umständen während der türkisch-venezianischer Abgrenzung 1699-1701 und 1718-1721 transformiert. Der Literatur und den Archivquellen, die über damalige diplomatische Aktivitäten der Dubrovniker berichten, kann man mit großer Sicherheit entnehmen, dass die Republik zu der Zeit Gornji Klek verlor bzw. dass es von Osmanen usurpiert wurde. Zu einer gewaltsamen Erweiterung des Streifens kam es Anfang 19. Jh. auch von der anderen Seite her, zur Festung Klek und zum Ende der Halbinsel Klek, so dass die Türken die ganze Halbinsel eroberten. Diese Behauptung bekräftigen die Ergebnisse der österreichischen Kommission für Grenzen, die 1856/7 sowohl aufgrund der Aussagen der heimischen Bevölkerung als auch aufgrund einer Analyse der Archivquellen von Dubrovnik zu ähnlichen Schlüssen kam.